

УДК 321.323

**ДОСВІД РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ
ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ****THE EXPERIENCE OF DEVELOPING A WELFARE
STATE: CHALLENGES AND PERSPECTIVES****Мордовець М. В.,**

кандидат політичних наук, старший викладач,
Одеська національна академія харчових
технологій (Одеса, Україна), e-mail:
maria@avers.odessa.ua, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-7454-1809>

Mordovets M. V.,

Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer,
Odessa National Academy of Food Technologies
(Odessa, Ukraine), e-mail: maria@avers.odessa.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7454-1809>

Проблема побудови держави загального добробуту є однією з ключових в сучасній політології. В наш час людина відчуває колосальний психологічний дискомфорт, втрачає звичні політичні орієнтири, шукає захисту в індивідуальному і вузькогруповому відокремленні. У даній статті обґрунтовується ідея, що відмінності у колективному виборі тієї чи іншої моделі держави загального добробуту відображають в першу чергу розбіжності у політичних інститутах та різний рівень довіри до політичної влади. Зроблено висновок, що державу загального добробуту можна розуміти як прояв успішного суспільного компромісу між частково суперечливими інтересами різних соціальних груп.

Ключові слова: держава загального добробуту, суспільний компроміс, криза.

The problem of building a welfare state is one of the key in modern political science. In our time, a person feels a tremendous psychological discomfort, loses his usual political orientation and seeks protection in individual and narrow group alienation. This article substantiates the idea that differences in the collective choice of a particular model of the welfare state primarily reflect the level of trust in political power and the dissimilarity of political institutions. It is concluded that the welfare state can be understood as a manifestation of a successful social compromise between the contradictory interests of various social groups.

Keywords: welfare state, public compromise, crisis.

Вступ людства в третє тисячоліття охарактеризувався наростаючою напругою в системі відносин між окремою людиною, суспільством, державою. В умовах глобалізації традиційні культурні та політичні домінанти людського суспільства виявилися нездатними протистояти стрімкому та мінливому потоку викликів і інновацій. В наш час людина відчуває колосальний психологічний дискомфорт, втрачає звичні політичні орієнтири, шукає захисту в індивідуальному і вузькогруповому відокремленні. Втрачаються раніше розповсюджені форми солідарності, загострюються у зв'язку з цим конкурентні взаємини, виникає нерівномірність в розподілі ресурсів і засобів життєустрою. Порушення соціальної рівноваги веде до людство до критичної межі, стає фактором розриву соціально значущих зв'язків, їх заміни відносинами одностороннього силового або економічного тиску. Держава втрачає функцію медіатора, здатність регулювати соціальні процеси, все більше відчужуючись від суспільства, стає ареною боротьби за політичну владу, яка із засобу соціального управління перетворюється

на самоціль і спосіб захисту інтересів домінуючої політичної еліти.

Враховуючи вищевикладене можна сказати, що досвід побудови та підтримання держави загального добробуту є критично актуальним. Сьогодні принципи соціальної держави є загальноприйнятими для більшості країн Євросоюзу. Разом з тим, і в цих країн у соціальній сфері наростають кризові явища, пов'язані зі збільшенням частки соціальних витрат, що обумовлено, перш за все, зростанням кількості соціальних програм і чисельності охопленого ними населення. Дані проблеми вимагають перегляду сформованих параметрів наданих соціальних послуг. Все ж, не дивлячись на значні витрати, на прагнення більшості європейських країн в останні роки скоротити видатки і реформувати системи соціального захисту, з метою пристосування до нової соціально-економічної обстановки, пріоритети соціальної держави займають центральне місце в європейському суспільстві. Сьогодні стало очевидним, що країни, котрі стали на шлях побудови держави загального добробуту і досягли великих результатів в області забезпечення соціальної гарантій, залишаються економічно високорозвиненими і політично стабільними.

Виникнувши в ході еволюційного розвитку суспільних відносин як відповідь на виклики, пов'язані зі зміною ролі людини в структурі виробництва, соціальна держава сама по собі стала важливим фактором політичних процесів. Від теоретичного розуміння природи соціальної держави залежать відповіді на такі важливі практичні питання, як визначення критеріїв прогресу розвитку суспільства; розбудова соціальної політики, створення соціально справедливого суспільства, розуміння механізмів економічного розвитку.

У ліберальних державах громадяни проявляють себе насамперед як ринкові актори. Існує певна кореляція ринкових відносин та соціальних прав, а окремі індивіди заохочуються домагатися високого рівня життя, наприклад, через субсидії та різноманітні соціальні пільги. У континентальних країнах Західної Європи знаходяться приклади соціал-демократичних держав добробуту (зустрічаються в основному в Скандинавії). Вони уявляють собою такі моделі суспільства, котрі характеризуються великим обсягом різноманітних соціальних прав і великою роллю соціального забезпечення. Більш або менш демократичні чи, навпаки, консервативні держави добробуту таким чином регулюють ринок праці, щоб створити можливість для зайнятості жінок, забезпечити їм можливість догляду за дітьми та низку адміністративних послуг. На соціальний захист витрачаються при цьому величезні суми, однак способи та схеми, за якими відбувається підтримка населення, можуть бути кардинально різними у різних країнах [1, с. 39–40].

Зазначена проблема досліджувалась в роботах багатьох вчених. Чимало зарубіжних вчених приділили їй значну увагу: Р. Дарендорф, Дж. Ролз,

Е. Хармс, Ф. Нойман, Г. фон Хаферкамп, Г.–Г. Хартвіг, В. Абендрот, К. Ленк, Г. Браун, М. Ніхаус, Г. Еренберг, А. Фукс, М. Спікер, Г. Віленський, Ч. Лебо, Р. Тітмус, А. Еверс. Існує також серйозний доробок вітчизняних дослідників, серед яких необхідно назвати А. Длугопольського, Д. Сковронського, О. Давидюка, Л. Ільчука, І. Козаченка, Р. Кузьменка, В. Намчук, Н. Добреву, Є. Борщук, Т. Корецьку, В. Ніколаєвського, О. Новікову, А. Сивака, А. Аверина, В. Баумоля, М. Вдовиченка, О. Грішнєвої, А. Гриненко, Б. Данилишина, М. Долішного, Л. Качана. Низка російських дослідників теж займається вищезначеною проблемою: С. Калашніков, О. Храмцов, О. Сапельніков, Л. Кочеткова, А. Пашуков, О. Євстратов, В. Постніков, І. Ніколаєнко, Л. Гапоненко, Т. Моїсеєнко, Ю. Плутенко.

Датський вчений Ф. Мікельсен слушно зауважив, що з 1945 р. накопичення капіталу, економічне зростання та політичні перетворення кардинально змінили світ. Характер трудових процесів, розподіл статусів в системі соціальної ієрархії, робота ринку праці та забезпечення гідних умов життя стали іншими. Прихід держави загального добробуту безперечно змінив індивідуальні та колективні стратегії поведінки, але не скасував проблему пошуку шляхів соціального забезпечення та можливостей формування протестних груп і соціальних рухів [2, с. 30]. Фактично така постановка питання дозволяє нам прослідкувати традицію дослідження держави загального добробуту від однієї з найбільш давніх методологічних позицій, сформульованих ще давньогрецькими філософами. Вона полягає у прискіпливій увазі до питання справедливості в її глобальному розумінні, а також активне застосування такого прийому дослідження як порівняння.

Скажімо, один з фундаторів політичної науки давнини, – Арістотель започаткував традицію порівняльного дослідження різних політичних моделей держави: «Наявність декількох видів державного устрою пояснюється багатоманітністю частин, з яких складається держава. Перед усім ми бачимо, що всі держави складаються з сімей, потім з цієї маси сімей одні сім'ї, звісно, бувають заможними, інші – бідними, треті мають середній достаток; з числа заможних та незаможних перші володіють зброєю, інші – ні. Простий народ складають землероби, торгівці, ремісники; аристократи в свою чергу знову ж таки розрізняються за ступенем свого багатства та за розмірами власності, якою вони володіють... До відмінностей, обумовлених багатством, додаються ще й відмінності за походженням, за добросесністю, а також іншими за подібними перевагами... Так ми розбирали, скільки необхідних складових частин в кожній державі; з них приймають участь в управлінні або всі, або менша, або більша частина. Отже, зрозуміла неминучість існування декількох видів державного устрою, за характером відмінних один від одного, так як і вказані нами складові частини відрізняються між собою» [3, с. 490].

Щодо наведеної цитати можна стверджувати, що на протязі різних періодів історії роль держави сильно змінювалась. Існування різних типів держав, форм правління, устрою, видів політичних режимів, обумовлює і відмінність методів впливу держави на суспільні, в тому числі і соціальні процеси. Для сучасних країн загального добробуту характерно вирішення проблем соціального захисту населення переважно з боку держави. В інших країнах застосовуються інші засоби, в тому числі приватні, благодійні – субсидіарні.

О. С. Головащенко висловив цікаву думку, про те, що «...Виконання соціальних програм є невідворотним лише у випадку, коли право і законність набудуть ознак структуроутворюючої матерії усєї суспільно–політичної дійсності, що є можливим лише в умовах правової держави, інституційно здатної гарантувати принципи демократії, гуманізму, а отже, й забезпечення справедливого соціального захисту населення» [4, с. 53].

Дійсно, більшість країн, що вступили або вступають у фазу постіндустріального та інформаційного розвитку, стикаються з проблемами, пов'язаними з впровадженням і функціонуванням сучасних технологій, масштабів виробництва, обмінних процесів, екології, демографічних диспропорцій, які можуть бути вирішені лише на рівні державного управління. Є кілька ключових моментів, які, на нашу думку, необхідно підкреслити. Відмінності у колективному виборі тієї чи іншої моделі держави загального добробуту відображають в першу чергу відмінності у політичних інститутах та різний рівень довіри до політичної влади. У результаті нерідко держави загального добробуту «застрягають» у рівновазі політичних інститутів і отримують «погану» економіку. В свою чергу наростання економічних негараздів може зруйнувати політичну модель. Реформа однієї суспільної сфери нерідко веде до того, що інші сфери стають принципово неререформованими, а розрив між бідними і багатими поглиблюється [5, с. 25–26].

Демократизація доступу до вищої освіти призвела до освітньої революції 1960–х рр. Частка населення з вищою освітою почала швидко зростати у західних країнах. Професійна структура країн теж змінилась: кількість висококваліфікованих робочих місць у менеджменті сильно зросла за рахунок низькокваліфікованих робочих місць у промисловому виробництві та сільському господарстві. Високоосвічені працівники заповнили вакансії, пов'язані з бюрократичним управлінням. Напівпрофесійна робота в соціальних службах виявилася особливо ефективним каналом підвищення жіночої соціальної мобільності [6, с. 345–346]. Усе це стало основою для розповсюдження ідеалів держави загального добробуту.

Датський вчений А. Еспінг виділив три основні фактори, котрі впливають на формування моделі держави загального добробуту: характер мобілізації робітничого класу, класово–політична структура суспільства та історичний досвід,

котрий проявляє себе у процесі інституціоналізації політичного режиму. Дивергенція моделей також підсилюється особливостями профспілкового руху, партійного будівництва, союзами або конфронтацією з релігійними організаціями. Вчений підкреслює, що для закріплення тієї чи іншої моделі загального добробуту необхідна діяльність широкої політичної коаліції [7, с. 29–30]. Отже, не може йти мови про те, що в різних країнах буде створено однакові моделі реалізації ідеалів держави загального добробуту.

Одним із стовпів, на якому тримається економічна та політична системи таких держав, є страхування. Цей інструмент дозволяє більш рівномірно розподілити ризики між особистістю та державою. Однак, даний розподіл фактично є постійним джерелом перегляду політичного порядку денного. Це пояснюється надзвичайною важливістю страхової системи для громадян. Крім того, останні постійно підозрюють державні органи у зловживаннях [8, с. 13]. З нашої точки зору, страхова система є лише інструментом для досягнення необхідних цілей. Вона дозволяє перерозподіляти суспільні блага таким чином, щоб зменшити індивідуальні та соціальні ризики.

Не можна не враховувати і той факт, що в останні роки з'явилися і об'єктивні свідчення кризи соціально орієнтованого західного суспільства, котре все менше відповідає багатьом фундаментальним викликам сучасності. Дана обставина неначе повертає вчених на стадію розробки теоретичної основи соціальної держави, виявлення політичних ресурсів його формування. Цей факт підкреслює важливість розуміння сутнісних характеристик соціальної держави та необхідність подальшого вивчення його проблем відповідно до сучасних реалій. Стратегія боротьби з економічними труднощами у країнах загального добробуту дуже відрізняється. Не дивлячись на відмінності, для більшості з них, на думку американського вченого Т. Іверсена, деіндустріалізація останніх двох десятиліть стала серйозним викликом. Вона значно змінила розклади у політичних альянсах, сильно зменшивши вплив соціал-демократичних партій, а подекуди викликавши підйом правих сил [9, с. 631].

Висновки. Зміна політичної та економічної кон'юнктури призвела до виникнення низки флуктуацій у розвитку держави загального добробуту. Більшість її моделей зберігають певну суттєву характеристику, що відрізняє їх від інших країн світу. У певному сенсі що державу загального добробуту можна розуміти як прояв успішного широкомасштабного суспільного компромісу між частково суперечливими інтересами різних соціальних груп. У даній моделі громадяни отримують можливість жити на певному рівні благополуччя, відстоювати свої політичні інтереси, права і свободи. Під час трансформації традиційних підвалин моделі соціального добробуту ключова роль державних інституцій залишається незмінною. Приклади деструктивних тенденцій усунення держави в період реформ зі сфери управління

життєдіяльності соціуму, як в локальному, так і в світовому масштабі служать скоріше виключенням, ніж загальним правилом. На тлі розвитку демократичного, ринкового регулювання, громадського самоврядування – державна влада зберігає своє значення. Це системоутворюючий фактор будь-якого суспільства, і якщо його ігнорувати, то неминуче загострюється боротьба конфліктуючих соціальних груп, прошарків, що веде в кінцевому підсумку до хаосу.

Серед перспективних напрямків дослідження держави загального добробуту можна виділити наступні:

- продовження вивчення досвіду побудови різних моделей держави загального добробуту та їх специфіки;
- вивчення динаміки кризових явищ в даних моделях, пошук їх системного пояснення;
- дослідження можливостей застосування основоположних принципів держави загального добробуту в процесі державотворення в Україні.

Список використаних джерел

1. Myles, J., Quadagno, J., 2002. 'Political Theories of the Welfare State', *he Social Service Review*, 6 (1), 34–57.
2. Mikkelsen, F., 2012. 'Class and Social Movements in Scandinavia since 1945. Moving the Social', *Journal of Social History and the History of Social Movements*, 8, 29–48.
3. Аристотель, 1983. 'Сочинения в четырех томах', Т.4. Москва: *Мысль*. // Aristotel, 1983. 'Sochineniya v chetyreh tomah (Works in four volumes)', Т.4. Moskva: *Myisl*.
4. Головащенко, ОС., 2010. 'Соціальна та правова держави: аналіз співвідношення моделей', *Форум права*, 1, 50–55. // Golovashenko, OS., 2010. 'Social'na ta pravova derzhavy': analiz spivvidnoshennya modelej (Social and legal states: analysis of the correlation of models)', *Forum prava*, 1, 50–55.
5. Acemoglu, Daron, and James, Robinson, 2008. 'The Role of Institutions in Growth and Development', Washington: *The World Bank (On behalf of the Commission on Growth and Development)*.
6. Oesch, D., Rennwald, L., 2010. 'The Class Basis of Switzerland's Cleavage between the New Left and the Populist Right', *Swiss Political Science Review*, 16 (3), 343–71.
7. Esping-Andersen, Gosta, 1990. 'The Three Worlds of Welfare Capitalism', Cambridge: *Polity Press*.
8. Rothstein, B., Samanni, M., 2010. 'Quality of Government, Political Power and the Welfare State', Goteborg: *University of Gothenburg*.
9. Torben, I., Stephens, JD., 2008. 'Partisan politics, the welfare state, and three worlds of human capital formation', *Comparative Political Studies*, 41 (4–5), 600–637.

* * *